
Barbara Skoczyńska-Prokopowicz, *Spoleczne skutki migracji zarobkowych. Na podstawie opinii mieszkańców Podkarpacia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2018, ss. 280.

W badaniach prowadzonych w obrębie nauk społecznych jest miejsce dla tematów bardzo szczegółowych, „wycinkowych”, jak i dla zasadniczych, fundamentalnych, wykraczających poza zakrojone do czasu i przestrzeni pałace zagadnienia tematyczne. Na początku niniejszego tekstu recenzyjnego warto sformułować pewne ogólne przeświadczenie, iż monografia autorstwa Barbary Skoczyńskiej-Prokopowicz wydaje się wiązać obie perspektywy badawcze. Dlaczego taka teza? Postaram się uzasadnić ją w dalszej części recenzji

Wybitny włoski socjolog Franco Ferrarotti w książce „L'Europa al bivio” formułuje przekonanie, że w atmosferze współczesnej globalizacji, którą bardziej się proklamuje niż analizuje w kwestii reperkusji społecznych i psychologiczno-indywidualnych, istnieje skłonność do banalizowania znaczenie podłoża wspólnotowości i terytorium („Oggi, nell'epoca d'una globalizzazione più proclamata che attentamente analizzata nelle sue ripercussioni sociali e psicologico-individuali, è ormai di moda svalutare sprezzantemente la base comunitaria, territoriale [...]”, Franco Ferrarotti, *L'Europa al bivio*, Edizioni Solfaneli, Chieti 2013, s. 90). Okazuje się jednak, że wyłanianie się wciąż nowych problemów społecznych, spraw ludzkich, oraz emanowanie z nich właśnie różnorodnych dylematów i kategorii problematycznych, postrzeganych w następstwie – całkiem trafnie – jako wyzwania cywilizacyjne, nie neantyzuje podłoża geograficznego, lokalnego. Jest ono jakby genetycznym terytorium rzutującym – choć nie deterministycznie i providencjalistycznie – na losy ludzi i społeczności. One bowiem są uśrednionym efektem sprawczości podmiotowej oraz kontekstualizacji historyczno-cywilizacyjnej.

Analogicznie wobec takiego spojrzenia ogólnego na przemiany, które dokonują się w świecie, o fenomenie migracyjnym rzeczywiście można konstatować jako o trwałym atrybucie ludzkości, mimo iż zmiennym pod względem kierunku, intensywności, motywów czy rodzaju. Taki obraz wyłania się z analiz przedstawionych przez Barbarę Skoczyńską-Prokopowicz w monografii dotyczącej migracji zarobkowych. Przyjrzyjmy się bardziej szczegółowo zarówno strukturze, jak i zawartości merytorycznej pracy.

Autorka przyjęła pięcirozdziałową strukturę swojego projektu badawczego. Dodatkowo materiał poszerzony jest o wstęp, część konkluzyjną (wnioski i zakończenie), bibliografię, aneks, wykaz rysunków, tabel i wykresów oraz streszczenie. Warto zaznaczyć, iż praca ma w dużej części charakter empiryczny. Nie brakuje w niej jednak i szeroko rozwiniętej interpretacji teoretycznej.

Pierwszy rozdział jest cennym materiałem deskrypcyjno-eksplanacyjnym, opisującym i wyjaśniającym zjawisko migracji jako takie. Co istotne, Autorka podjęła się trudu przedstawienia czytelnikowi także historycznego aspektu fenomenu migracji, co – jak się wydaje – jest dodatkowym walorem przygotowanej monografii. Zjawisko to jest dokładnie opisane dzięki szeroko zakrojonej kwerendzie słownikowej, encyklopedycznej, geograficznej, pochodzącej nie tylko z polskich opracowań i tłumaczeń, lecz także z literatury obcojęzycznej. Dodatkowo, dokonano ważnej czynności naukowo-badawczej – rozparce-

lowania epistemologicznego i hermeneutycznego problemu migracji, jego typologizacji. W tej części pracy nie schodzi na plan dalszy to, co zostało sformułowane w tytule monografii – polski, lokalny kontekst i rodzaj migracji.

Przeanalizowanie aspektów prawnych, a dodatkowo w historycznym ich kontekście, wskazuje na gruntowne, kompetentne i rzetelne podejście do tematu badań. Dzięki nim czytelnik może nie tylko zapoznać się, ale i lepiej zrozumieć proces dojrzewania świadomości migracyjnej u osób bezpośrednio jej dotyczącej, jak i legislacyjno-kulturowej „mentalności” podmiotów określających, formułujących oraz determinujących prawa i obyczaj migracyjny. Warto zauważyć – co wyłania się z tekstu przygotowywanej publikacji – iż Polska jest wciąż krajem o ujemnym saldzie migracyjnym (s. 66). Fakt ten powinien skłaniać podmioty państwowe i instytucjonalne nie tylko do akceptacji faktu migracyjnego jako takiego, lecz także do tworzenia prawa i polityki sprzyjającej gościnności wobec imigrantów. W obecnym kontekście i atmosferze polityczno-społecznej wiadomą rzeczą jest, iż sprawa ta stanowi newralgiczny i delikatny wątek, budzący emocje i różniący opinię publiczną.

W drugim rozdziale zostaje przedstawiona szeroko zakrojona propozycja interpretacji teorii migracji, która – jak chce Autorka – lokuje się w hermeneutycznym pryzmacie trzech poziomów ogólności: mikro-, mezo i makrospołecznego. Kilkanaście teorii, które zostały przedstawione, odślania wielkie bogactwo interpretacyjne w odniesieniu do fenomenu migracyjnego. Cieszy fakt, iż Autorka skłania się ku przedstawieniu także ujęcia *stricte* socjologicznego, gdyż takie – jak się wydaje – lokuje niniejsze analizy we właściwym nurcie metodologicznym i epistemologicznym, przyjętym i ukierunkowanym w dalszej części na przeprowadzenie badań empirycznych. Wieloparadygmatyczne ujęcie migracji stwarza także bogatą panoramę eksploracyjną zjawiska. Dzięki takiemu zabiegowi, czytelnik zapoznający się z tą częścią materiału, może z zadziwieniem spojrzeć na fenomen, który dotychczas wydawał mu się prawdopodobnie jasny i jednoznaczny w swojej postaci, na tyle, iż nie wymagający szerszego namysłu i zrozumienia. Okazuje się, iż sprawa jest nad wyraz złożona i bogata treściowo oraz interpretacyjnie. Można by ewentualnie polemizować z tym, dlaczego akurat te teorie a nie inne zostały przedstawione, oraz z jakich powodów więcej miejsca poświęcono jednemu (np. koncepcji kapitału społecznego), a innym mniej (np. koncepcji nowej ekonomii instytucjonalnej), lecz mógł to być przecież w pełni arbitralny, uzasadniony i wolny wybór Autorki.

Trzeci rozdział jest już pełnym otwarciem na opis i analizę zjawiska migracji w kontekście lokalnym, to znaczy w Galicji i powojennym polskim Podkarpaciu. Ujęcie jest zarówno historyczne, jak i uwypuklona zostaje współczesna i kontekstualna charakterystyka regionu. Czytelnik otrzymuje bogatą analizę historyczną, chwilami wręcz encyklopedycznie, rzetelnie przedstawioną deskrypcję tak właśnie regionu, ale samego fenomenu migracyjnego, związanego z tym terytorium i obszarem, w którym toczyły i toczą się losy wielu osób, społeczności, wspólnot. Autorka wychodzi w swoich rozważaniach od powołania się na koncepcję mobilności przestrzennej, co wydaje się trafnym zabiegiem. Następnie, dość szczegółowo i systematycznie przedstawia panoramę migracji w Polsce w ogóle. Opisuje zarówno migracje o charakterze zarobkowym, jak i powrotnym. Były one silnie uwarun-

kowane wydarzeniami historycznymi, nierzadko o negatywnej i destrukcyjnej proweniencji (wojny, rozruchy, przemiany polityczne).

Fakt, iż na obecnym etapie historii, Polska znajduje się na względnie dobrym poziomie rozwoju cywilizacyjnego, nie niweluje istnienia zjawiska migracji. Polacy wciąż emigrują, a do Polski przybywają imigranci. W dalszej części Autorka syntetycznie opisuje specyfikę województwa podkarpackiego, zwłaszcza w jego strukturze demograficzno-gospodarczej (powołuje się na liczne dane, statystyki, efekty systematycznie prowadzonych badań), by tym samym implicite ulokować je w kręgu zjawisk migracyjnych. Zostało zauważone, iż województwo podkarpackie jest silnie naznaczone fenomenem migracyjnym, z dużą ilością i intensywnością zjawisk, będących jego pokłosiem (jak choćby tzw. euro-sieroctwo). Jednak, co udaje się Autorce przekonująco uargumentować, formułując pozytywną perspektywę: „W przyszłości województwo podkarpackie stworzy wiele perspektyw dla ludzi młodych, a także wykształconych migrantów, stając się atrakcyjnym regionem Polski” (s. 137).

Kolejny, czwarty rozdział, jest już częścią metodologiczną. Dotyczy doświadczeń migracyjnych w opinii społecznej mieszkańców Podkarpacia. Najpierw w sensie ogólnym Autorka przypomina podstawowe założenia dotyczące prowadzenia procesu badawczego. Następnie poinformowała czytelnika o wyborze i przygotowaniu własnego narzędzia badawczego – kwestionariusz ankiety. W przeprowadzonych badaniach posłużyła się metodami ilościowymi i jakościowymi, dokładnie także wyjaśniając i dokonując rzetelnej oceny siły i słabości takich technik badawczych. W tej części pracy Autorka wykazuje się bardzo dużymi kompetencjami metodologicznymi.

Ostatni rozdział dostarcza interesujących wyników i rysuje intrygującą perspektywę poznawczą. Autorka opisuje dokładnie całą procedurę naukową, dzięki której czytelnik dowiaduje się, jak faktycznie wygląda struktura i natura zjawiska migracji w odniesieniu do opinii wyrażonych przez mieszkańców Podkarpacia. I tak, najpierw przedstawione zostały opinie migrantów, po uprzednio dokonanej próbie opisu ich statusu demograficzno-społecznego. Następnie opisano różnorodnie realizujące się scenariusze związane z wykonywaną za granicą pracą zarobkową. Można dowiedzieć się między innymi o interesującym fakcie, iż część respondentów zadeklarowała, że ich wyjazd migracyjny za pracę nie był poprzedzony przygotowaną im wcześniej ofertą. Innymi słowy, determinacja, by wyjechać i pracować, była tak duża, że brak wiedzy na temat potencjalnego i precyzyjnego zatrudnienia nie był przeszkodą uniemożliwiającą podjęcie i realizację takiej decyzji.

Ciekawe treści dotyczą także kwestii więzi migrantów z rodziną. Mechanizm wykoźniający, który tak silnie działa w kontekście procesów globalizacyjnych, z pewnością przekłada się także na sprawy związane z migracją. Jednak, w przypadku gdy ma się do czynienia z zapotrzebowaniem na poprawę własnego i rodzinnego dobrobytu, najważniejszą staje się właśnie kwestia poprawy dobrostanu egzystencjalnego. Być może zaskakującą kwestią jest to (niejako wbrew pewnym obiegowym opiniom nie zawsze potwierdzonym badaniami), iż ponad połowa ankietowanych nie dostrzega pogorszenia relacji i więzi z rodziną właśnie dlatego, że pracuje zarobkowo poza granicami kraju. Interesującym wątkiem jest także zdiagnozowanie życia towarzyskiego osób przebywających na emigracji.

Większość z nich jest z niego zadowolona, a nawet – takie można odnieść wrażenie – czuje się dowartościowana i szanowana poza granicami własnego kraju. Autorka uwzględniła jeszcze kilka innych bardziej szczegółowych determinant, które miałyby określać sposób spędzania wolnego czasu przez migrantów zarobkowych oraz budowania przez nich kontaktów towarzyskich.

W drugiej części tego rozdziału Barbara Skoczyńska-Prokopowicz przedstawiła wyniki badań przeprowadzonych wśród respondentów pochodzących ze środowiska akademickiego, to znaczy studentów. To interesująca część monografii, ponieważ odzwierciedla opinie młodego pokolenia Polaków dotyczące szeroko pojmowanego fenomenu migracyjnego. Warto podkreślić, iż istnieje dość duża empatia studentów w kwestii jakości sytuacji dzieci emigrantów. Spora część tej grupy badanych dostrzega negatywne skutki eurosieroctwa i samego faktu pozostawiania rodziców na emigracji zarobkowej. Cenną wartością dla kompleksowego zbadania problematyki migracyjnej jest udana próba przeanalizowania niektórych wypowiedzi respondentów na temat migracji (treści zawarte w ostatniej części rozdziału).

Dopełnieniem całości analiz jest próba sformułowania wniosków i podsumowanie zagadnienia. Jest to summariusz interesujące i chwilami silnie nacechowane także własnym, osobistym spojrzeniem na problem. Osobiście jednak chciałbym uniknąć tak stanowczo sformułowanego przekonania, które Autorka zawarła w drugim zdaniu podsumowania: „Zmiana miejsca zamieszkania, wędrówki spowodowane ciekawością świata, chęcią poznania nowych ludzi czy polepszenia swojego bytu jest nam dana w genach” (s. 236), [podkreślenie moje P.P.]. Czy rzeczywiście można udowodnić, że struktura ontologiczna człowieka jest naznaczona genetycznie potrzebą migracyjną? Czy nie bardziej sytuacja życiowa, uwarunkowania kontekstualne, wpływ kultury i szeroko oddziałujące bodźce wychowawczo-socjalizacyjne generują potrzebę i realizację zmysłu migracyjnego? Czy jesteśmy rzeczywiście deterministycznie i ontologicznie zdeterminowani do mobilności o charakterze migracyjnym?

Praca wykonana przez Barbarę Skoczyńską-Prokopowicz budzi szacunek. Jest kompetentnie, rzetelnie i skrupulatnie zrealizowanym projektem badawczym. Stanowi monografię wiele wnoszącą w stan wiedzy na temat migracji, czy ogólnie w odniesieniu do problemów społecznych, o których można powiedzieć, iż w obecnym kontekście społecznym, politycznym, gospodarczym i kulturowym są „palące”. Jest to wiedza pogłębiona, solidnie udokumentowana, uporządkowana koncepcyjnie, osadzona na osi chronologii i w kontekście rzeczywistych przeobrażeń dokonujących się w wymiarze globalnym i lokalnym. Jest udaną próbą połączenia teorii z empirią. Kolejnym mocnym atutem monografii jest także duża dbałość o szatę stylistyczno-edytorską. Autorka zadbała także o to, by przekaz był spójny, czytelny, nie obciążony nadmiernymi „ciągotkami interpretacyjnymi drugoplanowymi”. Również z tego powodu lektura tekstu wywołuje rzeczywiste zaciekawienie, prowokując do przemyśleń i dalszych poszukiwań badawczo-poznawczych.

Paweł Prüfer